

HOOFDSTUK 9

Radicale geschenken Het waarom van het leven

Wat doen we met al die goederen die we begeren, en al deze overmatige energie waar we over beschikken? Waar wijden we onze levens aan? We hebben een economische machine gemaakt die meer consumptiegoederen produceert dan we nodig hebben. Aan onze basisbehoeften is tegemoetgekomen en we produceren voornamelijk om symbolische verlangens te bevredigen. We hebben een enorme overmaat aan energie te besteden. Alle levensenergie hebben we tot onze beschikking. We besteden deze overdaad door te drinken, te dansen, carnaval te vieren en we verbruiken het teveel in de creaties van de erotische impuls.

Het is allemaal een overschot. Bijna alles wat we in ons leven in de ontwikkelde landen doen, is een overschot. Onze basisbehoeften zijn zo eenvoudig bevredigd, dat we er nog maar zeer beperkt voor hoeven te werken. Het draait om keuzen: willen we het overschot spenderen aan wapens, onderwijs, kunst, nieuwe auto's, procesvoering of gevangenis? Elke samenleving moet de vraag beantwoorden hoe het overschot wordt besteed, maar voor ons is de vraag steeds actueler, vanwege onze vaardigheid in het meer produceren dan we nodig hebben. We moeten de vraag van het overschot oplossen op het niveau van de samenleving en op het persoonlijke niveau.

Abraham Maslow deelde de menselijke behoeften in verschillende niveaus in. Deze niveaus vormen een piramide. Onze basisbehoeften zijn fysiologische behoeften; daarna komen veiligheid, de behoefte aan liefde en samenhang, en de behoefte aan achting. Aan de top van de piramide vinden we zelfactualisering.⁵⁴

Als we eenmaal alle basis- en middenbehoeften bevredigd hebben, als we alle goederen bezitten die nodig zijn voor ons fysieke bestaan in een veilige, sociale omgeving, dan hebben we tijd voor zelfactualisering. Dan kunnen we vragen naar het waarom van het leven.

Als we denken onze basisbehoeften nog niet bevredigd te hebben, dan blijven we op het onderste niveau van de piramide en bereiken we nooit de hogere niveaus. Als we naar ons waanzinnige productiesysteem kijken, dan beseffen we dat we nog steeds denken dat we deze basisbehoeften aan het bevredigen zijn. Natuurlijk zijn we, omdat deze behoeften zo triviaal blijken, wel overgestapt op het bevredigen van symbolische verlangens. Ons productiesysteem gebruikt de nieuwste inzichten in vormgeving, constructie, productie en marketing om ons in staat te stellen met een paar extra kilo's staal in onze auto te wedijveren. Dit is een spelletje dat we eeuwig kunnen blijven spelen. We zijn verwickeld in een wedstrijd waarbij de productie een razende vaart heeft bereikt en wij moeten consumeren om haar bij te houden. Wij zijn zo druk bezig consumptiegoederen te vergaren en te vervangen dat we de vraag wat we met al deze spullen gaan doen kunnen vermijden. Feitelijk zijn de meeste spullen die we hebben middelen. Voedsel is een middel om in leven te blijven, kleding en onderdak om onszelf te beschermen. Gezondheid, onderwijs en veiligheid zijn middelen om ons productief te laten zijn. Mobiele telefoons laten ons communiceren, auto's laten ons rondrijden. Alle consumptiegoederen zijn middelen om iets te doen; ze zijn geen doelen op zich. De zin van het leven kan niet afkomstig zijn van objecten die we vergaren. Zolang we het bezit van spullen blijven najagen, hoeven we de vraag wat we met ons leven doen niet te beantwoorden. Dat is dezelfde vraag als hoe we ons overschot moeten besteden. Georges Bataille noemt deze overmatige energie 'het vervloekte deel', omdat we deze energie kwijt moeten raken.⁵⁵ Zolang we blijven geloven dat overleven een strijd is, kunnen we onszelf wijsmaken dat we inlopen, dat we nog

steeds het ‘hoe’ van het leven moeten beantwoorden. Pas als we toegeven dat we meer dan genoeg hebben, moeten we ons afvragen wat we met het overschot doen. Dan wordt de vraag naar het waarom van het leven onvermijdelijk.

NIHILISME EN BETEKENISLOOSHEID

De ontwikkelde landen zijn nog steeds verslaafd aan het ontwikkelen van consumptiegoederen. Ze produceren als gekken, alsof ze de schaarste te boven moeten komen. Deze overproductie en manische consumptie creëert een nieuw gevoel van onbehagen temidden van ons succes. We ervaren dit onbehagen wanneer we in de supermarkt een keuze moeten maken uit zestig soorten ontbijtproducten. We worden bedolven onder de keuzemogelijkheden. We zijn geweldig goed in het bedenken en op de markt brengen van nieuwe goederen, maar toch ervaren we deze weelde vaak als armoede in plaats van rijkdom. We zouden ons immens rijk kunnen voelen omdat we waar ook ter wereld naar toe kunnen reizen, maar weten onze rijkdom om te zetten in een gevoel van verpletterd worden onder keuzemogelijkheden. Ons levenstempo is flink opgevoerd door sneller vervoer, onmiddellijke en alomtegenwoordige communicatie en de onafgebroken productie van steeds betere goederen. Het resultaat is dat de meesten van ons deze vernietigende snelheid niet bij kunnen houden. We snappen net hoe we met onze nieuwe computer om moeten gaan, wanneer we de software alweer moeten vervangen. Het voelt alsof we altijd een paar ‘upgrades’ achterlopen. Als we ons alleen op consumptie richten, neigen we naar een gevoel van nihilisme. Het menselijke leven in een volledig geseclariseerde samenleving is slechts een biologische toevalligheid, zonder reden en zonder doel. De materialistische verklaringen van wetenschap hebben bijgeloof en wonderen volledig uitgebannen. De verklaring van economisch gedrag laat geen ruimte voor een hoger doel. Als we geloven in de race om materialistische goederen, dan draait het leven om het bereiken van status, om de strijd voor erkenning en om het verzamelen van allerlei speelgoed. We zullen met de leegheid van dat doel worden geconfronteerd zodra we het bereikt hebben. Dit leidt weer tot lusteloosheid, zinloosheid en een gebrek aan richting. Goederen, speelgoed, status en eer zijn ook middelen, maar geen middelen tot zichzelf. Zij beantwoorden de vraag van het overschot ook niet. De druk om status te verkrijgen en te leven volgens het consumptietempo van de burenschaft ook geen antwoord. We beantwoorden nog steeds slechts de ‘hoe’ en niet het ‘waarom’ van het leven.

Zolang we het gevoel hebben dat onze portemonnee leeg is, kunnen we de illusie koesteren dat we slechts voor het geld werken. Dan houden we hartstochtelijk vast aan de overtuiging dat we zouden stoppen met werken als we genoeg geld zouden hebben. Als we in een erg vervelende baan vastzitten, zouden we er waarschijnlijk de brui aan geven, maar als we kijken naar diegenen die met handel en ondernemerschap enorme hoeveelheden geld hebben verdiend, dan zien we dat ze helemaal niet stoppen met werken, zelfs niet als ze immens rijk zijn. Zij blijven nieuwe ideeën en nieuwe bedrijven ontwikkelen. Geld levert geen betekenis en voldoening, want het is ten slotte maar een middel voor een doel. Betekenis en voldoening komen voort uit betekenisvolle en uitdagende activiteiten. Degenen die als miljonairs met pensioen gaan, wijden hun leven aan nieuwe projecten, liefdadigheid of een nieuwe roeping. De meeste loterijwinnaars worden diep ongelukkig. Ze worden plotseling geconfronteerd met een enorm financieel overschot, en het leven dat ze hadden is verwoest. Vaak kunnen ze niet met hun pas verworven weelde omgaan.

De door ons opgebouwde economie vertelt ons niet wat we met onze krachten moeten doen, terwijl ons energieoverschot door de mechanisering van de arbeid maar blijft groeien. Nu we in onze

basisbehoeften voldaan hebben en het economisch probleem opgelost hebben, moeten we de vraag naar het waarom van het leven beantwoorden. De economische wetenschappen kunnen ons niet zeggen waar onze symbolische verlangens vandaan komen. Evenmin kunnen zij ons vertellen wat we moeten doen wanneer die verlangens vervuld zijn. Onze eindeloze begeerte naar meer consumptiegoederen en naar meer status is een manier om het beantwoorden van de vraag naar de zin van het leven te ontlopen.

TALENTEN EN GAVEN

Als kind spelen we graag een bepaald spel: we houden ervan te bouwen en dingen met onze handen te maken. Of we houden van lezen en van vragenstellen. We spelen graag in de natuur of juist liever thuis. We zijn dol op sprookjes en mythen en raken onder de invloed van woorden, of we houden meer van kleuren, vormen en ontwerpen. We worden aangetrokken tot muziek, spelen piano of hebben meer zin in puzzels en raadsels. We houden van organiseren en ergens de leiding over hebben, of van luisteren en helpen. We worden groot met vele mogelijkheden om ons karakter te ontwikkelen. We worden groot met deze talenten en ze worden ontwikkeld door het onderwijssysteem.

Hoe herkennen we deze talenten? We weten dat we deze talenten aanwenden omdat ze ons plezier verschaffen. Als kind worden we aangetrokken tot datgene waar we het meeste plezier aan beleven. Deze talenten zijn gaven – zo noemen we ze. We spreken van een begaafd kind. We neigen tot bepaalde dingen omdat we er talent voor hebben, hoewel we dat talent wel moeten ontwikkelen. Deze aanleg, deze gave, is ons gegeven en we kunnen ermee doen wat we willen.

In wezen kunnen we het leven zelf ook als een gave zien. Het leven dat je leidt is je gratis en voor niets gegeven. Het is een geschenk. Het is aan jou het te leven. Natuurlijk hebben onze ouders enorm bijgedragen door ons te verwekken en groot te brengen. Deze bijdrage geven we weer door als we onze eigen kinderen groot brengen. Maar voor het individuele bewustzijn wordt het leven als een geschenk ervaren. Er is niets dat we er voor terug moeten betalen. Het leven als geschenk is een overlopend overschot. Ons is veel meer energie, vindingrijkheid en creativiteit gegeven dan we voor het overleven nodig hebben. We zijn niet geboren in een wereld die we vanaf de grond moeten opbouwen. In plaats daarvan zijn we de erfgenamen van het werk van vele generaties. Voor diegenen van ons die zijn geboren in een wereld met ongeëvenaarde rijkdom, doordrenkt van vrede en voorspoed, drukt het probleem van het overschot nog zwaarder. Als we worden geboren in een gewapende strijd of in troosteloze armoede, is het duidelijk wat ons te doen staat. De taak vraagt al onze middelen. Maar als we al met een overschot worden geboren, is het onze taak het teveel uit te geven.

We leven in een wereld van handel, waar goederen altijd voor andere goederen geruild worden. We leven in een sterke economische ideologie, waar we zeggen het meeste uit een situatie te willen halen, of dat we geen eerlijke overeenkomst hebben, of dat we niet zoveel krijgen als we erin hadden gestopt. De geschenken die we elkaar voor verjaardagen of tijdens de feestdagen geven hebben meer het karakter van ruilen dan van echte geschenken. Echter, het geschenk van ons leven is wezenlijk een geschenk: we betalen er niets voor.

OVERVLOED, DANKBAARHEID EN VRIJGEVIGHEID

De structuur van de natuur is een overvloedige. Leven groeit totdat het zijn limiet bereikt heeft en in evenwicht is. De natuur levert ons voedsel, een woongebied, de erotische levensenergie en een oneindige hoeveelheid mogelijkheden om ons te vermaken. Het accepteren van dit wezenlijk geschenk gaat ons bewustzijn te boven. Het geschenk is wezenlijk, maar we hebben geen zeggenschap over hoe lang het leven duurt. Dankbaarheid is de reactie hierop. Eeuwenlang heeft de dankbaarheid een religieuze vorm gehad. Alle religies hebben rituelen om dankbaarheid voor het geschenk van ons bestaan te tonen. De Azteken aanbaden de zon als een opperste god, de bron van alle energie en de schenker van al het leven. We zijn dankbaar jegens een god die we als schepper van het leven zien. We danken de natuurlijke goden van ons heidens geloof of de antropomorfe god van de monotheïstische religies.

We beseffen hoe overvloedig de wereld is. Dat vervult ons met dankbaarheid wat zich als vrijgevigheid uit. Het gevoel van dankbaarheid dat we leven in de overvloedige natuur, laat zich vertalen naar een vrijgevigheid naar onze medemensen. We beseffen hoeveel ons gegeven is: ons leven, alles wat nodig is om te leven en te gedijen, ons bewustzijn en onze talenten. We beseffen dat ons zoveel meer gegeven is dan we nodig hebben, of zelfs maar kunnen beleven in één leven. We kunnen zoveel meer produceren dan we zelf nodig hebben. We zijn gezegend en vervloekt met een enorm overschot. Dit geldt vooral voor diegenen die in een periode van vrede en vooruitgang geboren zijn. Het is onze taak het geschenk door te geven. De reactie is vrijgevigheid. Wij zijn zelf onderdeel van het overschot dat zichzelf uitgeeft: wij zijn zelf het overschot. Dit is de structuur van het bestaan, de levensstroom waar we allemaal onderdeel van uitmaken. Alles wat we voor niets ontvangen kan slechts voor niets worden doorgegeven.

De mens is het luxedier. We staan boven aan de voedselketen vanwege onze superieure hersenen. We consumeren enorme hoeveelheden plantaardig en dierlijk leven.⁵⁶ Denk je eens in hoe al het voedsel dat we in één leven consumeren er uit zou zien als het op een plaats bij elkaar gebracht was. We zijn een luxedier in nog een betekenis, namelijk dat we van de wereld een comfortabele plek hebben gemaakt die onze behoeften bevredigt.⁵⁷ We hebben veel ellende weggenomen: sterfte in het kraambed, kindersterfte, gevaarlijk werk, slopende ziekte, veel fysisch lijden, gezwoeg en ongemak.

Dankbaarheid is het accepteren van het geschenk en vrijgevigheid is de reactie hierop. Vrijgevigheid is het besef van het wezenlijke geschenk dat het leven is. Uitgeven is de enige manier om het overschot kwijt te raken. De essentiële structuur van het mensenleven is wezenlijk die van een geschenk en de verwezenlijking van het geschenk komt door het erkennen van onze talenten als een geschenk, als een gave. We kunnen niet spullen blijven vergaren en energie blijven opslaan. Op een bepaald punt moet de energie uitgegeven worden.

EINDIGHEID

De andere belangrijke eigenschap van ons bestaan is het feit dat het eindig is. Het leven zoals we het ervaren is een enorm overschot, ons voor niets gegeven, maar het is niet oneindig. Het overschot en de beperkte tijdspanne zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden in ons leven. Het mensenleven is het antwoord op het raadsel van de sfinx: op vier voeten tijdens de jeugd, op twee gedurende de volwassenheid en op drie op de oude dag. Verandering is constant en elk tijdstip komt maar één keer.

Het overschot is het gevolg van de eindigheid van de mens. We zien ons geconfronteerd met een immense wereld. We hebben enorm veel keuzemogelijkheden; waar we naar toe gaan, wat we eten en wat we dragen. We kunnen kiezen hoe we onze tijd besteden en met wie we het besteden. Wat we besluiten met onze tijd te doen is zinvol, juist omdat we niet onsterfelijk zijn. We houden er niet van over sterven na te denken, maar vanaf onze geboorte zijn we met doodgaan bezig. Het leven houdt een keer op, hoewel niemand weet wanneer zijn uur zal slaan. Die beslissing is niet aan ons. De vraag die we moeten beantwoorden is wat we met dat leven doen, met dat geschenk, met dat overschot.

Eindigheid is een voorwaarde voor weelde, voor intensiteit, voor overschot. Elk moment komt maar één keer. We hebben schaarste gedefinieerd als veel meer begeren dan we hebben, en overvloed als zoveel meer hebben dan we nodig hebben. We voelden schaarste toen we dachten dat we een eindeloze begeerte hadden die niet bevredigd kon worden. Maar in feite is de situatie omgekeerd. Onze mogelijkheden zijn eindeloos en de tijd die we hebben om ze te beleven is beperkt. Dit maakt ons werkelijk luxedieren met oneindige mogelijkheden om ons uit te leven in onze keuzes.

De kans dat de dingen die we kunnen eten, dragen of doen ooit opraken is nihil.

Ons leven is tijdelijk. Wij zijn in extenso de tijdelijke bezitters van wat het leven ons geeft. Het is natuurlijk zo dat we bezit aan onze kinderen kunnen overdragen, maar het plezier dat we kunnen hebben als we iets bezitten is, net als ons leven, kortstondig. Vuurwerk is een kortstondiger bezit dan onroerend goed, maar het is slechts een verschil in gradatie. De bezittingen die we hebben zijn allemaal tijdelijk. Uiteindelijk draait leven niet om het bezit, maar om het gebruik van een product, of dit nu een huis, een auto, een muziekstuk of de inhoud van een boek is. Het bezit van een object is een fetisjistisch plezier, en in die betekenis een symbolisch plezier. Kleren bezitten en dragen is onderdeel van het erotische spel van jezelf laten zien. We kunnen ons overmatige geld besteden aan zeldzame boeken, oldtimers, of aan genoeg schoenen om elke dag van het jaar een ander paar te kunnen dragen. Maar hoe meer we vergaren, hoe meer symbolisch ons plezier moet worden. Het wordt steeds moeilijker om ons geld uit te geven. Uiteindelijk moeten we kostbare flessen wijn kopen die we niet zullen drinken, of de beste voetbalspelers ter wereld gaan verzamelen om een kampioenschap te winnen.

VERVULLING

Hoe besteden we dan het overschot, het wezenlijke geschenk van ons leven? Joseph Campbell stelt dat de Maslowpiramide eigenlijk op zijn kop staat. Als we beginnen met het verzamelen van goederen en dan naar boven gaan via de verscheidene niveaus van sociale waardering, dan komen we nooit aan het waarom van het leven toe. We moeten eerst uitmaken waarvoor we leven.

Zelfontplooiing is de eerste vraag die beantwoord moet worden. Wanneer we een betekenisvol antwoord hebben op wat we met ons leven willen doen, dan kunnen we de materiële bestaansmiddelen zien te krijgen die nodig zijn om ons doel te bereiken.⁵⁸ Zowel de huizen om in te leven, de auto's en vliegtuigen voor het vervoer, als de symbolische goederen die we gebruiken om onze identiteit uit te drukken en mee te spelen in het erotische spel zijn allemaal middelen. Als het doel waartoe deze middelen dienen bekend is, dan is er een doel voor hun verwerving. Als we weten waarom we de spullen nodig hebben, weten we ook wat we nodig hebben.

Naast het hebben van genoeg energie voor het vergaren van de goederen die we nodig hebben om te overleven, zijn wij gezegend met nieuwsgierigheid, vindingrijkheid en creativiteit. We beginnen

niet als een onbeschreven blad. We zijn geboren in een bepaalde tijd, op een bepaalde plaats, in een bepaalde periode van de menselijke geschiedenis. We zijn geboren in de ontwikkelde wereld, temidden van relatieve rijkdom, in een oorlogssituatie, in armoede of met een slechte gezondheid. Onze situatie is gegeven en omlijnt de contouren van ons bewegingsveld. Het meest fundamentele bestaat in het weten wat je met je leven wilt doen.

Waarom leiden jouw talenten? Waar ben je goed in? Wat vind je leuk om te doen? Welke taak leg je jezelf op? De situatie en de tijd waarin je geboren bent en de noden van de samenleving bepalen tezamen met de talenten die je hebt, de taak waar je voor staat. Het is bijvoorbeeld verbazingwekkend hoe recent de ecologische crisis is. Onze angst voor schaarste en kwetsbaarheid van de natuur is slechts drie decennia oud. Dertig jaar geleden was nucleaire vernietiging het prangende probleem van de mensheid.⁵⁹ De uitdagingen waar we voor staan zijn afhankelijk van de periode waarin we leven.

Je talenten en gaven zullen je zeggen of je de waaromvraag van het leven aan het beantwoorden bent, want dan is er plezier en enorme voldoening. Als je je talenten ten uitvoer brengt door je te richten op de dingen waar je goed in bent en die je leuk vindt om te doen, dan zul je zowel opwinding als rust vinden. Geluk is een bijwerking van doen wat je leuk vindt, doen wat je als een uitdaging ziet en doen waar je goed in bent. Het plezier van het hebben van een antwoord op het waarom van het leven is een diepe voldoening, niet de rusteloze opwinding die we krijgen van het tijdelijke bezit van goederen en de aantrekkingskracht van het nieuwe. En je weet hoe het voelt wanneer je het aan het doen bent. Campbell noemt dit gelukzaligheid.⁶⁰

Deze vreugde komt van een gevoel van stroming, van 'flow', van het vinden van een uitdaging die zich kan meten met je talenten, van je ergens op richten, van concentratie. Wat ons scherp houdt en wat ons stimuleert, schenkt ons vreugde.⁶¹ De schaker heeft het meeste plezier van een waardige tegenstander. Deze vreugde kan niet direct worden nagejaagd. Het kan niet worden gekocht of worden gevonden in het bezitten van een voorwerp. Weten wat je wilt met je leven stelt je in staat te kiezen uit alle mogelijkheden die je geboden worden. Bevrijding van eindeloze begeerte en van de hang naar status wordt bereikt door het definiëren van je eigen verlangens, van het eerst weten wat je wilt doen met het geschenk van het leven. Het leven is een wezenlijk geschenk. Wanneer we het zo leven, dan vervullen we onze bestemming. De enige vraag waar we dan nog over in hoeven te zitten, is wat we doen met de tijd die ons gegeven is.⁶² In een overvloedige wereld is de enige vraag hoe we het overschot dat we belichamen gaan uitgeven.

Noten

54. Abraham Maslow, *Motivation and Personality*, p. 80-92.

55. Georges Bataille, *La part maudite*, p. 76-77.

56. Voor Bataille was de tijger het symbool van het absolute luxedier, aan de top van de voedselketen. Hij dacht daarbij ook aan de tijger van William Blake.

57. Peter Sloterdijk, *Sphären III - Schaüme*, hoofdstuk 9 en 10, p.801-859.

58. Lezing 'Personal myths', in Joseph Campbell Audio Collection, volume 4, tape 5.

59. De dreiging van een complete kernoorlog is sterk verminderd nu niet langer twee tegenoverstelde ideologieën in een Koude Oorlog verwickeld zijn. De dreiging van terreur of het gebruik van nucleaire wapens bij een oorlog bestaat nog steeds, maar het is niet meer de dreiging van de algehele ondergang van de mensheid.

60. Campbell gebruikt het woord 'bliss'. Joseph Campbell, *The Power of Myth*, p. 146-150.

61. Deze spanning tussen kunnen en uitgedaagd worden, brengt ons in een gevoel van 'flow' (Mihaly Csikszentmihalyi, *Flow*, p.74).

62. Zoals Gandalf tegen Frodo zegt in de film *The Lord of the Rings*, in de scène in de mijnen van Moria waar Frodo merkt dat ze gevolgd worden door Gollum.